

بسم الله الرحمن الرحيم

## بررسی مفهوم غیرت در نهج البلاغه با تأکید بر حکمت **غَيْرَةُ الْمَرْأَةِ كُفْرٌ ، وَ غَيْرَةُ الرَّجُلِ إِيْمَانٌ**

1

سمانه سادات سدیدپور

زهره جعفری<sup>۲</sup>

### چکیده

خداوند غیور است و از انسان نیز غیرت برای خدا را انتظار دارد. آنجا که افراد نسبت به ارزش‌های خود بی‌تفاوتی نشان دادند، مورد ضربات جدی قرار گرفته و فرصت‌های رشدشان تهدیدی برای اصل حیات و سعادت ایشان شد. این بحث آنقدر مهم است که در قرآن کریم عامل هلاکت همه افراد یک قوم این است که خداپرستانشان فاقد غیرت دینی بودند. هدف این مطالعه بررسی مفهوم غیرت از منظر نهج البلاغه پرداخت. این مطالعه دریافت غیرت ایمانی در مقابل غیرت جاهلی، غیرت خداخواهانه در مقابل غیرت خودخواهانه و غیرت اجتماعی در کنار غیرت دینی قرار می‌گیرند و غیرت خداخواهانه ممدوح و غیرت خودخواهانه موجب بازگشت به جاهلیت و دور شدن از ایمان است. در این مطالعه پیامدهای غیرت ورز بودن عفت زنان و مردان هر دو هست. افزایش **عفت** و ناموس‌فهمی در جامعه پیامد غیرت و عوامل مؤثر بر افزایش غیرت حمیت، انفت، غضب، حسد و تکبر، پاکدامنی، شجاعت هستند. غیرت زن و مرد اگر برای خدا باشد پسندیده و اگر برای غیر او باشد کفر است و آنجا که غیرت زن مذموم دانسته می‌شود به این دلیل است که غیرت خود را برای خدا و در تایید احکام شرعی خداوند به کار نمی‌گیرد و دشمنی و منیت مطرح است. برخلاف سایر مطالعات که غیرت جنسی را حاصل تقسیم غیرت با توجه به شاخص «جن» می‌داند.

---

<sup>۱</sup> طلبه سطح سه جامعه الزهرا س، رشته مطالعات اسلامی زنان قم، ایران.

دکترای جامعه بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

طلبه سطح سه جامعه الزهرا علیهاالسلام، رشته فقه و اصول<sup>۲</sup>

## کلید واژه. غیرت، خودخواه، خداخواه، غیرت دینی.

### مقدمه

از جمله شواهد ارجمندی صفت غیور آن است که به عنوان وصفی از اوصاف حسنای الهی (غیور) قرار گرفته است. درعین این که بی تفاوت نبودن انسان ها نسبت به تخلفاتی که از مسیر حق و عدالت و احکام الهی انجام می شود از مسائل مهمی است که در رشد و گسترش تمدن الهی نقشی مهم ایفا می کند و بالندگی ارزش ها را در پی دارد. چنانچه سیر تاریخی ادیان و اقوام گوناگون در سراسر جهان را مورد بررسی قرار دهیم، درمی یابیم آنجا که افراد نسبت به ارزش های خود بی تفاوتی نشان دادند، مورد ضربات جدی قرار گرفته و فرصت های رشدشان تهدیدی برای اصل حیات و سعادت ایشان شد. غیرت ورزی که به طور کلی یک ارزش انسانی است و جوامع گوناگون در عناوینی چون وطن دوستی اشتراک دارند، در آموزه ها و ارزش های دینی اسلام نیز مورد توجه است. افراد جامعه ی اسلامی منتظر که به دنبال جهانی سازی تمدن خود می باشند نباید نسبت به ارزش های اسلامی و پیاده سازی آن در جامعه خود بی تفاوت باشند.<sup>۱</sup> این بحث آنقدر مهم است که در قرآن کریم عامل هلاکت همه افراد یک قوم این است که خداپرستانشان فاقد غیرت دینی بودند.<sup>۲</sup> در نهج البلاغه داریم که غیرت ندارد کسی که از بدیها ننگ و عار ندارد<sup>۳</sup> به عبارتی از آنجا که یکی از عوامل گسترش فساد به زعم این مطالعه نبود غیرت یا کاهش غیرت در مردان جامعه است در این مطالعه به موضوع غیرت از دیدگاه نهج البلاغه توجه می شود. غیرت یکی از ضروریات جامعه سالم است و نبود آن می تواند موجب شکنندگی جامعه را فراهم سازد و مستقیم یا غیر مستقیم مسائل اجتماعی را همراه داشته باشد. در اجتماعات علمی کشور ما از سال های ۱۳۴۳ تا ۱۴۰۱ مطالعات در زمینه غیرت وجود داشته است، اما جالب توجه این است که در یک دهه اخیر توجه به این موضوع نسبت به سال های گذشته آن رشد پیدا می کند و در سه چهار سال اخیر یعنی از سال ۱۳۹۷ توجه به مطالعه درباره غیرت ورزی مردان نسبت به گذشته به طور چشمگیری افزایش داشته

---

<sup>۱</sup> حاجت بیگی، تحلیل محتوای غیرت دینی در قرآن و روایات، ۱۴۰۰

<sup>۲</sup> توبه، ۲۹

<sup>۳</sup> تمیم آمدی، ترجمه تصنیف غرر الحکم، ص ۴۳۸ ۷۵۸۸.

است که خود این رشد مطالعات در این زمینه بر احساس ضرورت اندیشمندان کشور در مطالعه این موضوع صحنه می گذارد. البته توجه رشته هایی مانند جامعه شناسی علاوه بر مطالعات حوزه الهیات در ارتباط با موضوع غیرت ورزی مردان نیز تأیید بر این مطلب است<sup>۱</sup>

پژوهش ها نشان می دهند که در قرآن کریم به این واژه به شکل ضمنی اشاره شده، اما در روایات به شکل مستقیم آمده است.<sup>۲</sup> در نهج البلاغه داریم که ارزش انسان به میزان غیرت او است.<sup>۳</sup>

غیرت به معنای دیگر زدایی از حریم حرمت ها است که یکی از اصطلاحات قرآنی و اسلامی به شمار می آید. این صفت اخلاقی در قالب مطلوبش، از شجاعت، بزرگ منشی و قوت نفس انسان سرچشمه می گیرد و انسان را به دفاع و حفظ از ناموس، دین و وطن خود برمی انگیزد. در آیات قرآن اشاراتی به این مسئله دیده می شود؛ ولی به طور صریح تر در روایات اسلامی آمده است درباره اهمیت «غیرت» در موارد مجاز روایات متعددی از پیغمبر اکرم و سایر معصومان علیهم السلام وارد شده است که پیامبر فرمود من غیرتمندم و خدا از من غیورتر است و خدا بندگان غیورش را دوست دارد.<sup>۴</sup> یا در حدیثی از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله می خوانیم: «كَانَ إِبْرَاهِيمُ أَبِي غَيُورًا وَ أَنَا غَيْرٌ مِنْهُ وَ أَرْغَمَ اللَّهُ أَنْفَ مَنْ لَا يُغَارُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ؛ پدر من ابراهیم غیرتمند بود و من از او غیرتمندترم. خداوند بینی کسانی از مؤمنین را که غیرت ندارند بر خاک بمالد». البته در عرف ما گرچه واژه «غیرت» معمولاً در غیرت ناموسی به کار می رود ولی مفهوم آن گسترده است. ه غیرت مردانه به عنوان یکی از مهمترین عوامل جلوگیری از فساد های اخلاقی در جوامع و متعاقباً پایداری خانواده، جامعه و فرهنگ بوده که همواره از سوی دنیای غرب مورد هجومی سخت قرار گرفته است. غربی ها بر آن بوده اند تا از این طریق با انحراف انسانیت از مسیر درست و سوق دادن آن به دنیاپرستی و فساد، به مقاصد شوم خود دست یابند. در این میان، شبکه های اجتماعی یکی از ابزارهای مهم دشمن علیه غیرت مردانه بشمار می آید که در صدد است تا از طریق ایجاد تغییر در فکر و سبک زندگی افراد، جامعه ی اسلامی ایران را به تباهی کامل کشانده و از طریق

---

<sup>۱</sup> سامانه پژوهشی رساله های کشور، ۱۴۰۱.

<sup>۲</sup> صفری، مدیریت غیرت از منظر آموزه های قرآنی و روایی، ۱۳۹۶.

<sup>۳</sup> دشتی، فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه، ص ۴۶۲

<sup>۴</sup> متقی هندی، علاءالدین علی بن حسام، کنز العمال، ج ۳، ص ۳۸۷.

تضعیف پایگاه اجتماعی، نظام مقدس جمهوری اسلامی را به سرنگونی سوق دهند.<sup>۱</sup> به همین دلیل دین اسلام در الگوی حاکمیتی و مدیریتی خود به دنبال ایجاد حلقه مفقوده ای تحت عنوان غیرت و عزت دینی است.<sup>۲</sup> از دید مطالعات صورت گرفته در عمده موارد غیرت بیشتر از آنکه عاطفه‌ای درونی باشد، عاطفه‌ای فرهنگی و موقعیت‌مند به نظر می‌رسد.<sup>۳</sup>

در این مطالعه با روش توصیفی - کتابخانه‌ای ضمن مطالعه بیش از پنجاه کتاب در حوزه نهج البلاغه ابتدا به باز تعریف واژه غیرت از نگاه نهج البلاغه به بررسی انواع غیرت و پیامدهای آن در جامعه از نگاه امیرمومنان علیه السلام توجه می‌شود.

### تعریف غیرت

غیره الرجل علی قدر انفته شارح (ره) در حاشیه بخط خود گفته: «غیرت بکسر غین و سکون یاء و فتح راء اسم است بمعنی ننگ، و بفتح غین مصدر است بمعنی غیرت داشتن یا بغیرت آمدن (منه)». نگارنده گوید: شارح (ره) در این نقل اشتباه کرده، در اقرب الموارد گفته: «غار الرَّج علی امرأته من فلان و هی علیه من فلانة... نگارنده گوید: شارح (ره) در این نقل اشتباه کرده، در اقرب الموارد گفته: «غار الرَّج علی امرأته من فلان و هی علیه من فلانة (کعلم) یغار غیره و غیرا و غارا أنف من الحمیة و کره شرکة الغیر فی حقّه بها فهو غیران و غیور و مغیار و هی غیری و غیورج غیاری (بافتح) و غیاری (بالضم) و غیر (بضمیتن) و مغاییر، و الاسم الغیره بالفتح». چنانکه در فقره سابق مذکور شد و بنا بر این بودن «غیرت» بر اندازه «أنف» کلام بی‌فایده خواهد بود پس ظاهر اینست که مراد به «غیرت» در اینجا سعی کردن و اهتمام داشتن در زایل کردن نقص و عیب باشد از خود و مراد این باشد که این معنی بر اندازه ننگ داشتن است پس هر چند کسی از چیزی بیشتر ننگ داشته باشد و او را نقص و عیب خود داند غیرت او و سعی او در دفع آن بیشتر باشد و هر گاه بر ننگ نداشته باشد پر غیرتی هم نخواهد داشت و اهتمام در دفع آن نخواهد کرد.<sup>۴</sup> در فرهنگ لغات نهج البلاغه، غیرت به معناب نخوت و مروّت، ننگ و عار داشت

<sup>۱</sup> محمود آبادی، بررسی آسیب شناختی بازنمایی غیرت مردانه در شبکه های اجتماعی، ۱۳۹۹.

<sup>۲</sup> باقری پور، نقش غیرت و عزت دینی در حاکمیت و مدیریت اسلامی از دیدگاه قرآن با نگاه ویژه به سوره مبارکه یوسف و نمل، ۱۳۹۹.

<sup>۳</sup> اعطاف، ذیل بررسی مطالعات فرهنگی عواطف: شناخت معانی، تفاسیر و دلالت‌های کنش غیرتمندانه در ایران، ۱۳۹۲.

<sup>۴</sup> خوانساری، شرح غر الحکم، ج ۴، ص ۳۷۷ ۶۳۸۵

است.<sup>۱</sup> «حمیت» بمعنی غیرت و ننگ داشتن است و مراد ننگ داشتن از چیزی چند است که بحسب شرع ناخوشی نداشته باشد و ننگ از آن نباید داشت و... غیث: ... غیرت: نخوت. رشک. حمیت. و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «من الغیره ما یحب الله و منها ما یبغض الله؛ قالغیره التی یجب الله الغیره فی الریبه و الغیره التی یبغض الله الغیره فی غیر ریته» (الدارمی، التمیمی السمرقندی، الدارانی) (نوعی از غیرت را خدا دوست دارد و نوعی را دشمن می دارد، اما آنچه را دوست دارد اعمال غیرت در مواردی است که آثار شک و تردید و انحراف نمایان می شود و اما غیرتی را که خدا دشمن می دارد آن است که در غیر این موارد (فقط با سوء ظن آمیخته به وسواس انجام می شود). در فرهنگ لغت، ذیل معنای غیرت آمده است که واژه غیرت از تغییر و تغیر گرفته شده است و یک نوع تغییر حالت، دگرگونی و برانگیختگی درومی به همراه حس دفاع در شخص، نسبت به آنچه دوست می دارد؛ اعم از عزت، آبرو، شرف، دین، ناموس، کشور و ... است. در بعضی فرهنگ های لغت از غیرت تعبیر به رشک، حسد، حمیت، تعصب و ناموس پرستی شده است.<sup>۴</sup>

غیرت در قرآن با عنوان حمیّه به کار رفته است. این کلمه ۹ بار در «نهج» به کار رفته و به معنی خودداری، امتناع و غیرت است که از غضب سرچشمه می گیرد، اگر از برای حق باشد پسندیده و اگر از برای باطل باشد نهج البلاغه در برخی از اصحاب حضرت امیر علیه السلام به نکوهش فرموده است که مذموم است.<sup>۵</sup> در فرهنگ نهج البلاغه، الظنّین: اظهار غیرت کردن، غیرت به خرج دادن غیرت حالتی است که انسان را وادار می کند از ورود دیگران در حریم زندگی شخصی او جلوگیری کند، افتخارات او را سلب ننماید، مواهبش را از دستش نگیرد و متعرض نوامیس او نشود و منظور از «غیرت زن» در کلام حکیمانه بالا همان حسادت است که نسبت به زوجه دیگر همسرش پیدا می کند و منظور از «غیرت مرد» در کلام بالا ممانعتی است که مرد از ورود دیگری به حریم خانواده و ناموس خود به عمل می آورد. غیور صیغه مبالغه از ماده «غیرت» (بر وزن حیرت) است به معنای ناخوش داشتن و تنفر از تجاوز دیگران

<sup>۱</sup> علی بن ابی طالب، امام اول، شرح نهج البلاغه (مدرس وحید)، ج ۳، ص ۱۷۱

<sup>۲</sup> خوانساری، شرح غرر الحکم (خوانساری)، ج ۲، ص ۲۸۵

<sup>۳</sup> قرشی، مفردات نهج البلاغه، ج ۲، ص ۷۹۷

<sup>۴</sup> دهخدا، دهخدا، ۱۳۳۵، ص ۴۱۳

<sup>۵</sup> قرشی، مفردات نهج البلاغه، ج ۱، ص ۳۰۸

<sup>۶</sup> صبحی و رحیمی نیا، فرهنگ نهج البلاغه، ص ۱۸۶

بابایی آملی، ابراهیم، فرهنگ اعلام نهج البلاغه، آیین دانش، قم: ایران .

باقری پور، علی، نقش غیرت و عزت دینی در حاکمیت و مدیریت اسلامی از دیدگاه قرآن  
با نگاه ویژه به سوره مبارکه یوسف و نمل، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و معارف  
قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی شیراز، ۱۳۹۵.

مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیر المؤمنین علیه السلام، دار الکتب الاسلامیه،  
تهران، ۱۳۸۶

تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، محقق / مصحح: رجائی، سید  
مهدی، قم: دار الکتب الاسلامی، ۱۴۱۰ ق.

تمیمی، ارکان، صفوة شروح نهج البلاغه، الاعتصام، قم - ایران، ۱۴۲۹ ه.ق.

تمیمی آمدی عبد الواحد بن محمد، تصنیف غرر الحکم، ترجمه مصطفی درایتی، مشهد: ناشر،  
ضریح آفتاب، ۱۳۸۱.

جعفری، محمد مهدی، پرتوی از نهج البلاغه، مترجم: محمود طالقانی، محمود ناشر: وزارت  
فرهنگ و ارشاد اسلامی. سازمان چاپ و انتشارات، تهران، ۱۳۸۰ ه.ش.

حاجت بیگی، عطیه، تحلیل محتوای غیرت دینی در قرآن و روایات، کارشناسی  
ارشد، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی مشهد، ۱۴۰۰

حالت، ابو القاسم، شکوفه های خرد، علمی، تهران، ۱۳۶۳ ه.ش

حسن زاده آملی، حسن، انسان کامل از دیدگاه نهج البلاغه، الف. لام. میم، قم - ایران سال  
نشر: ۱۳۸۳ ه.ش

دشتی، محمد. بدون تاریخ. فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه. قم ایران: مؤسسه فرهنگی  
تحقیقاتی امیرالمومنین (علیه السلام).

دشتی، محمد، فرهنگ موضوعات کلی نهج البلاغه، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمومنین (علیه السلام)، قم - ایران.

دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۰.

دهقانی محمود آبادی، جواد، بررسی آسیب شناختی بازنمایی غیرت مردانه در شبکه های اجتماعی، دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام، دانشکده فرهنگ، علوم اجتماعی و رفتاری، ۱۳۹۹.

ذهنی تهرانی، محمد جواد، شریف الرضی، محمد بن حسین، و کاشانی، فتح الله بن شکرالله. تنبیه الغافلین و تذکره العارفين. تهران: پیام حق، ۱۳۷۸.

رودگر، نرجس و قاسمی، زهرا، "هنجارشناسی غیرت جنسی در اسلام از منظر روایات"، نشریه مطالعات اسلامی زنان و خانواده، سال دوم شماره ۱ (پیاپی ۲، بهار و تابستان ۱۳۹۴)، صص ۷۱ -

۸۹

زمانی، کریم، فرهنگ لغات نهج البلاغه (زمانی)، کیهان: تهران، ۱۳۶۷ ه.ش.

شجریان، مهدی، "جایگاه تکوینی و تشریعی غیرت زنان در خصوص مساله تعدد زوجات از منظر روایات". فصلنامه علوم حدیث، سال بیست و سوم شماره ۴ (پیاپی ۹۰، زمستان ۱۳۹۷)، صص

۷۳- ۵۱

شرقی، محمد علی، قاموس نهج البلاغه، دار الکتب الإسلامیة، تهران، ۱۳۶۶ ه.ش.

شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، علی بن ابی طالب (ع)، ترجمه جعفر حسینی، دار الثقلین، قم: ایران، ۱۴۱۹ ه.ق.

شریف الرضی، محمد بن حسین، علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، و شریعتی، مهدی. نهج البلاغه (ترجمه شریعتی). تهران ایران: فرهنگ مکتوب، ۱۳۸۲.

شریف الرضی، محمد بن حسین، علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، و مدرس وحید، احمد. بدون تاریخ. شرح نهج البلاغه (مدرس وحید). [بی جا]: احمد مدرس وحید.

شریف الرضی، محمد بن حسین، و جعفری، محمد مهدی. **نهج البلاغه (سخنان، نامه ها و حکمت های امیر المومنین امام علی بن ابی طالب علیه السلام)**. تهران: ذکر، ۱۳۸۸.

صالح، صبحی، و رحیمی نیا، مصطفی. **فرهنگ نهج البلاغه**. اسلامی، تهران، ۱۳۷۰

صفری، الهام، مدیریت غیرت از منظر آموزه های قرآنی و روایی، کارشناسی ارشد، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی، ۱۳۹۶

علاء الدین علی بن حسام، متقی هندی، **کنز العمال فی سنن الاقوال و الأفعال**، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۰۱ق.

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، **نهج البلاغه**، ترجمه حسین بن شرف الدین اردبیلی، تصحیح سعید طباطبایی نائینی، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت (علیهم السلام): قم، بی تا .

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، **نهج البلاغه (ترجمه اردو - جواد)**، مترجم: حیدر جواد، دیشان گردآورنده، شریف الرضی، محمد بن حسین، ناشر: انصاریان، قم: ایران، ۱۴۲۰ ه.ق.

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، **خورشید بی غروب (ترجمه نهج البلاغه معادخواه)**، مترجم: عبد المجید معادخواه، گردآورنده: شریف الرضی، محمد بن حسین ناشر: نشر ذره، تهران، ۱۳۷۹ ه.ش.

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، آمدی، عبدالواحد بن محمد، شیخ الاسلامی تویسرکانی، حسین، و شیخ الاسلامی تویسرکانی، حسین. **گفتار امیر المؤمنین علی علیه السلام**. انصاریان: قم، ۱۳۷۸.

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، آمدی، عبدالواحد بن محمد، و انصاری، محمد علی (قمی)، **غرر الحکم (ترجمه انصاری قمی)**. محمد علی الانصاری القمی، تهران، ۱۳۳۷.

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ترجمه روان **نهج البلاغه (ارفع)**، گردآورنده محمد بن حسین، شریف الرضی مترجم: کاظم ارفع، فیض کاشانی، ۱۳۷۸ ه.ش.

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، طالقانی، محمود، و جعفری، محمد مهدی. **پرتوی از نهج**

**البلاغه**. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۰

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، گنجینه حکمت، مترجم: عطاء الله مجدی، دفتر نشر فرهنگ

اسلامی، تهران، ۱۳۷۵ ه.ش.

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، **نهج البلاغه (ترجمه احمد زاده)**، مترجم: ناصر احمدزاده،

اشرفی، تهران، ۱۳۷۸ ه.ش.

علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، و میرزایی، علی اکبر. **نهج البلاغه (ترجمه میرزایی)**. قم: عصر

غیبت، ۱۳۸۸.

علی بن ابی طالب، امام اول، **نهج البلاغه**، ترجمه مهدی حجتی، بی جا، ۱۳۸۲

علی بن ابی طالب امام اول، **ترجمه و شرح نهج البلاغه**، مترجم فیض الاسلام اصفهانی، علی

نقی، ترجمه و شرح نهج البلاغه، تهران: [بی نا]، ۱۳۶۵ ق.

قرشی، علی اکبر، علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، و بکائی، محمد حسن. **مفردات نهج البلاغه**.

تهران ایران: مرکز فرهنگی نشر قبله، ۱۳۷۷

کرمی، رضا علی، رابطه غیرت دینی با امر به معروف و نهی از منکر، قم: قلمگاه، ۱۳۹۳

محمد، اویس کریم، **المعجم الموضوعی لنهج البلاغه**، آستان قدس رضوی. بنیاد پژوهشهای

اسلامی، مشهد مقدس، ۱۳۶۶ ه.ش.

مغنیه، محمدجواد، **فی ظلال نهج البلاغه**، دار العلم للملایین، بیروت، ۱۹۷۹ م.

مکارم شیرازی، ناصر، **پیام امام امیر المؤمنین علیه السلام**، دار الکتب الإسلامیة، تهران - ایران،

۱۳۷۵ ه.ش.

ملائی علمداری، حسین. **نهج البلاغه (ترجمه منظوم ملایی)**، تبریز: احرار.

منتظری، حسینعلی، درسهایی از نهج البلاغه، سرایی، تهران، ۱۳۸۳ ه.ش.

مهدوی دامغانی، محمود، جلوه تاریخ در شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید، تهران: نشرنی،

۱۳۷۵

میری، مجتبی. "انحراف در غیرت ورزی و پیامدهای آن در آموزه های اسلامی". فصلنامه اخلاق،

سال پنجم شماره ۱۹ (پاییز ۱۳۹۴)، صص ۱۰۹-۱۳۹

ناظم زاده قمی، سید اصغر، جلوه های حکمت گزیده موضوعی کلمات امیرالمؤمنین

علی (ع)، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، مرکز انتشارات: قم، ۱۳۷۵ ه.ش.